

Uzroci i posljedice Balkanskih ratova

Rudić, Petar

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:517401>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-09**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Hrvatski jezik i književnost i povijest

Petar Rudić

Uzroci i posljedice Balkanskih ratova

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Sumentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Hrvatski jezik i književnost i povijest

Petar Rudić

Uzroci i posljedice Balkanskih ratova

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena
povijest

Mentor: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Sumentor: doc. dr. sc. Domagoj Tomas

Osijek, 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Istočno pitanje	2
3. Berlinski kongres i situacija na Balkanu	5
3.1. Uzorci i održavanje Berlinskog kongresa 1878. godine	5
3.2. Situacija na Balkanu od 1878. godine do Balkanskih ratova	7
3.2.1. Osmansko Carstvo.....	7
3.2.2. Albanci i Makedonci pod osmanskom vlašću.....	8
3.2.3. Srbija i Crna Gora	10
3.2.4. Bugarska.....	12
3.2.5. Grčka	13
4. Uzroci Prvog balkanskog rata i njegov tijek	15
4.1. Balkanski savez	15
4.2. Tijek Prvog balkanskog rata.....	19
5. Uzroci Drugog balkanskog rata 1913. godine i njegov tijek.....	21
5.1. Začeci i uzroci Drugog balkanskog rata.....	21
5.2. Tijek Drugog balkanskog rata	23
6. Posljedice Balkanskih ratova	25
7. Zaključak.....	28
8. Popis literature.....	30

Sažetak

Završni rad Uzroci i posljedice Balkanskih ratova ima za cilj prikazati jesu li Istočno pitanje i Berlinski kongres 1878. godine neposredni uzroci pokretanja ovih ratova. Također, kakvo je bilo stanje u svakoj od zemalja na Balkanskom poluotoku prije ratova i je li takvo stanje u zemljama bilo motiv za ekspanzionističku politiku i širenje na štetu Osmanskog Carstva. Balkanski je savez izravan povod pokretanja Prvog balkanskog rata, a stvaranje albanske države i potpora Austro-Ugarske albanskoj neovisnosti upravo su bili razlozi pokretanja Drugog balkanskog rata jer Bugarska nije pristajala na novo razgraničenje sa Srbijom i Grčkom. Posljedice su mnogobrojne, ali glavna od njih je svakako teritorijalno proširenje balkanskih zemalja i potpuno protjerivanje Osmanskog Carstva iz Europe.

Ključne riječi: *Istočno pitanje, Berlinski kongres, Balkanski ratovi, balkanske zemlje*

1. Uvod

Današnja jugoistočna Europa nalazila se nekoliko stoljeća pod vlašću muslimana odnosno Osmanskog Carstva koje je još padom Carigrada 1453. u potpunosti zavladao tim prostorom. Jedna po jedna države su padale pod vlast osmanskih sultana, a kršćanski narodi padali su u višestoljetno ropstvo. No, početkom 19. stoljeća dolazi do buđenja nacionalne svijesti tih naroda. Nakon Francuske revolucije i postavljanja krilatice „sloboda, jednakost i bratstvo“ narodi su počeli imati razna razmišljanja o samostalnoj i neovisnoj državi. Prvi u nizu takvih bili su i Srbi koji su nakon dva ustanka uspjeli stvoriti vazalnu kneževinu pod vlašću Osmanlija. Njihov su primjer slijedile i druge zemlje. Kako se problem osmanskih teritorija u Europi počeo sve više isticati u diplomatskim krugovima tako je pokrenuto Istočno pitanje koje će eskalirati 1878. na Berlinskom kongresu i 1912. Balkanskim ratovima. Cilj završnog rada je prikazati koji su to sve uzroci i posljedice doveli do pokretanja Balkanskih ratova. Na samom početku bit će opisano Istočno pitanje koje je jedno od početnih razloga zbog čega je i bilo nužno pokrenuti ratove. Osmansko Carstvo će upravo zbog Berlinskog kongresa doprinijeti još većem pokolju kršćana i drugih nemuslimanskih naroda. U radu će se prikazati stanje u svakoj od zemalja, a naposljetku će biti dani i izravni razlozi pokretanju ratova i koje su sve posljedice ostale nakon njih. Literatura korištena za rad najviše je dio srpske odnosno jugoslavenske historiografije jer su se njihovi povjesničari bavili proučavanjem i prikupljanjem podataka o ovim ratovima. Razlog tome je to što ovi ratovi imaju izuzetan značaj u srpskoj povijesti koja ratove opisuje kao oslobodilačke i ratove u kojima je Srbija povratila svoja stara područja. Zbog toga je literatura većinom na ćirilici. Hrvatska historiografija se nije u tolikoj mjeri bavila proučavanjem Balkanskih ratova, ali su posljednjih godina objavljeni radovi o ovoj temi, a najistaknutiji hrvatski povjesničar koji se bavi Balkanskim ratovima je Igor Despot.

2. Istočno pitanje

Pojam Istočnog pitanja izuzetno je kompleksan i postoji nekoliko objašnjenja kako ga tumačiti i od kada zaista započinje. Istočno pitanje je glavni uzrok započinjanja Balkanskih ratova jer se problem Osmanskog Carstva na Balkanu mogao riješiti jedino potpunim protjerivanjem Osmanlija iz Europe i stavljanjem bivšeg osmanskog prostora pod kontrolu kršćanskih zemalja, točnije Srbije, Bugarske, Crne Gore i Grčke. Vasilj Popović govori da se Istočno pitanje ili pitanje Bližeg istoka objašnjava na više načina i da ono obuhvaća borbe za vlast na jugoistoku Europe točnije Balkanskom poluotoku i prednjoazijskom zapadu. Razdoblje početka može se uzeti čak i Srednji vijek, ali se ovaj naziv koristi od 1774. i Kučuk-Kajnardžijskog mira kada započinju borbe velikih svjetskih sila za prostorom koji je obuhvaćao stagnirajuće Osmansko Carstvo. Pojam Istočno pitanje uveden je 1822. kada je održan diplomatski sastanak Svete alijanse u Veroni, koji je održan zbog grčkog ustanka protiv osmanske vlasti. Ovaj pojam čak može ići i u same početke osmanskog osvajanja Europe i može se govoriti o začetku ovog problema još tada. No, većina se povjesničara danas slaže da se ovaj pojam treba povezati s ostankom Osmanlija na Balkanu i u Levantu. Također, pojedini srpski historiografi polaze od teze da se Istočno pitanje ograničava samo na Balkanski poluotok i srpsko- turske odnose. Strana historiografija, točnije francuska historiografija, govori o tome kao sukobu dvaju vjera odnosno kršćanstva i islama pa se tako u središte stavlja ovaj problem, a ne u tolikoj mjeri ekonomski smisao i želja za modernizacijom. Vasilj Popović izlaže tezu da se po njemu Istočno pitanje veže za posljednju fazu azijsko- europskih odnosa, točnije rasprave o opstanku Osmanskog Carstva na prostoru Balkana i Levanta. Problem je postojao i u ranijim fazama, ali ga se nije ovako nazivalo i zbog toga se treba točno utvrditi kada počinje proces rješavanja Istočnog pitanja.¹ Igor Despot, jedan od hrvatskih povjesničara koji se najviše bavio proučavanjem Balkanskih ratova, navodi da je Istočno pitanje skup pitanja, problema, ali i događaja koji se vežu za osmansku vlast u jugoistočnoj Europi i na istoku Sredozemnog mora, točnije u Maloj Aziji. Pored ovog naziva, Osmansko Carstvo se nazivalo i „bolesnikom na Bosporu“. Ovaj se naziv nije koristio u narodima na prostoru koje je obuhvaćalo Osmansko Carstvo, već je on bio u diplomatskim govorima velikih sila. Problem Istočnog pitanja mogao se riješiti na dva načina: prvi je bio da se u cijelom Osmanskom Carstvu provedu reforme koje su nametnute Berlinskim kongresom, o kojem će više riječi biti kasnije, i drugi način je bio da se Carstvo

¹ Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, Sarajevo, 1965., str. 3.-7.

raspadne, a teritoriji podijele. Pojam koji su nekršćanski narodi na tom području koristili je bio oslobađanje kršćanske braće. Balkanski političari imali su razne ideje kojima bi se reforme pokrenule, ali one nisu nailazile na plodno tlo u Istanbulu i na sultanovu dvoru.² Postojalo je nekoliko događaja koji su vodili „otvaranju“ istočnog pitanja. Nakon Napoleonovih ratova i kraja srpskih ustanaka stanje se u Europi i u Osmanskom Carstvu smirilo, ali samo do 1821. kada dolazi do nacionalno- revolucionarnog pokreta u Vlaškoj i ustanka u Grčkoj koji su po prvi put pokušali povesti rat protiv Osmanlija. Rata većih razmjera nije bilo, ali dolazi do proširenja određenih prava tim narodima.³ Dragutin Pavličević u svojoj knjizi „Hrvati i istočno pitanje“, na samom početku govori o tome što je Istočno pitanje i kako se ono može definirati. Navodi da se ova tema najviše proučavala na području istočne i jugoistočne Europe jer su se zemlje na tom području izravno bavile Istočnim pitanjem. Istočno pitanje obuhvaća četiri značajke, a to su: oslobađanje područja pod Osmanlijama, njihovo vraćanje u Malu Aziju, borba za utjecaj u Osmanskom Carstvu i podjela oslobođenih područja između velikih sila i malih balkanskih naroda. Dragutin Pavličević ovaj pojam definira kao višestoljetni proces sukobljavanja Istoka i Zapada, Prednje Azije i Europe, kršćanstva i islama, dviju kultura i civilizacija u kojima do kraja 16. stoljeća prevlast ima azijska, a od tada europska strana. Tijekom rješavanja Istočnog pitanja došlo je do promjene etničke i kulturološke slike Balkana, gdje su nestajali narodi poput Vlaha i Cincara, a obrazovali se novi narodi kao Makedonci i Albanci.⁴ U ratovima i diplomatskim borbama su najveću ulogu imale Rusija i Habsburška Monarhija, a nasuprot njih su stajale Francuska i Velika Britanija. Velike sile bile su podijeljene u dva tabora. Jedni su bili za opstanak Osmanskog Carstva, a tom su se taboru nalazile Habsburška Monarhija, Velika Britanija i Francuska. Habsburška Monarhija je nakon posljednjih osvajanja krajem 18. stoljeća došla u fazu da više nije mogla osvajati ništa na štetu Osmanlija i zbog toga je branila integritet i suverenitet njihove države. Razlog Velike Britanije bio je isključivo ekonomskog i trgovačkog karaktera jer su zbog gubitka teritorija u Sjevernoj Americi, pronašli nove suradnike na istoku. Francuska se s Osmanlijama povezala tako što su svoje stalno neprijateljstvo protiv Habsburgovaca pretvorili u zajednički sporazum protiv njih i u povećanju trgovačkih i političkih veza. U suparničkom taboru nalazila se Rusija koja je zbog potrebe za trgovinom bila prinuđena kretati se k Istanbulu kako bi ga osvojila i kako bi se preko Bospora i Dardanela otvorila prema svijetu i povećanju svoje trgovine. Naravno, uz

² Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912.-1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, Zagreb, 2013. str. 17.

³ Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, knj. 1.*, Zagreb, 2005. str. 69.

⁴ Dragutin Pavličević, *Hrvati i Istočno pitanje*, Zagreb, 2007., str. 15.16.

Rusiju su bili svi balkanski narodi koji su htjeli neovisne, samostalne države, a to su: Bugari, Srbi, Makedonci, Grci, Rumunji, Albanci.⁵ Ovo suparništvo eskaliralo je 1853. Krimskim ratom kojemu je povod bilo nešto drugo, ali je pravi povod ležao upravo u ovom antagonizmu. Rat je završio 1856. pobjedom Alijanse odnosno zemalja koje su bile na strani Osmanlija. Koliko je u malim balkanskim narodima postojala želja za protjerivanjem Osmanlija govori i to da je Otto I., grčki kralj, bavarskog podrijetla, htio pokrenuti rat i riješiti Istočno pitanje. Time je navukao na sebe negodovanje svih europskih sila. Vodio je politiku suprotnu volji naroda i priklanjao se većinom idejama Austrije zbog svog podrijetla.⁶ Habsburška Monarhija je strahovala i od otvaranja Istočnog pitanja od strane Kneževine Srbije. Naime, 1867. Osmanlije su ratovale na Kreti protiv Grčke i u tako teškom stanju, srpski knez Mihailo Obrenović odlučio je prisvojiti preostale osmanske garnizone u zemlji i tako vazalstvo Srbije svesti na minimum. U to vrijeme trebalo je povesti totalni rat protiv Osmanlija jer je stvoren savez s Grčkom, a europske sile su se bavile prusko- austrijskim ratom. No, Mihailo je propustio ovu priliku i do rata nije došlo. Istočno pitanje važno je za Balkanske ratove prvenstveno jer s njihovim završetkom dolazi i do razrješenja Istočnog pitanja, a samim time i kraja Osmanskog carstva i uspostavljanje Republike Turske. Na kraju se Istočno pitanje može definirati proces slabljenja i nestajanja osmanlijske vlasti, vojničkog odstupanja, napuštanja teritorija i podjela istog između europskih država.⁷

⁵ Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, str. 8.-9.

⁶ Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, knj. 1*, str. 133.

⁷ Dragutin Pavličević, *Hrvati i Istočno pitanje*, str. 28.

3. Berlinski kongres i situacija na Balkanu

3.1. Uzorci i održavanje Berlinskog kongresa 1878. godine

Kako se Istočno pitanje postavlja kao jedno od temeljnih uzroka Balkanskih ratova, tako je razdoblje nakon 1878. i Berlinskog kongresa neposredna posljedica Istočnog pitanja i razdoblje u kojem započinje lagana priprema balkanskih zemalja za konačan obračun s Osmanskim Carstvom. Balkanska kriza krenula je 1873. kada dolazi do povećanja poreza u Osmanskom Carstvu zbog loše žetve u Anadoliji. Kako je i u europskom dijelu Carstva bila loša žetva tako su se seljaci našli na jakom udaru harača i poreznika koji su prisilno uzimali porez. U Bosni i Hercegovini su se ljudi odlučili povući u šume i krenuti u napad protiv vlasti. Prvenstveno su to bili katolici i pravoslavci odnosno Srbi i Hrvati, dok su muslimani ostajali vjerni Carstvu. Ustanak poznat pod imenom Nevesinjski ustanak postao je 1875. bosansko-hercegovački ustanak koji je vođen od strane seljaka koji su se odupirali plaćanju harača. Preko zime borbe su prestajale, a u proljeće 1876. su obnavljane. U to isto vrijeme pripreman je i ustanak u Bugarskoj, kojeg su poduprli viši slojevi dok su seljaci odbijali sudjelovati i prihvaćali su osmansku vlast. Osmanlije su u Bugarskoj aktivirali postrojbe sačinjene od domaćih muslimana, Čerkeza i drugih koji su bili lojalni vlastima. Pobjeđeno je oko trideset tisuća ljudi i izvršena su masovna ubojstva kršćana. Ovakvo ponašanje u Bugarskoj izazvalo je reakciju kod velikih sila i Bugarska se našla u središtu pozornosti svih političara. Godine 1876. u Osmanskom Carstvu su na vlasti bila trojica sultana – Abdulaziz, Murat V. i Abdulhamid II. U vrijeme prevrata na osmanskome dvoru, Srbija i Crna Gora zaratile su s Carstvom na način da su poslale svoje postrojbe u Bosnu i Hercegovinu kako bi podržale ustanike. Razlog slanja bila je provedba ujedinjenja južnih Slavena i time se pokušalo pridobiti slavenske muslimane. Najveću korist pokušala je izvojevati Rumunjska koja je od Carstva tražila da joj prizna neovisnost i da će se ona povući iz rata. S druge strane su se s Rusijom dogovarali oko toga da će im dopustiti prelazak trupa preko zemlje ako im priznaju neovisnost i uz to će se priključiti ratu protiv Osmanlija. Srbija je bila u lošijem stanju od Carstva i uz pomoć Rusije su održali *status quo*. Godine 1877. na Carigradskoj konferenciji dogovorena je uspostava područja u skladu s vjerskom većinom, ali je sultan Abdulhamid II. poništio odluke ove konferencije. Uslijedio je rat Rusije protiv Osmanskog Carstva uz pomoć Rumunjske. Rusija je imala prednost i 1878. ruske trupe našle su se ispred Istanbula. To je Rusiji osiguralo prednost i krenulo se u pregovaranje. U predgrađu Istanbula, u San Stefanu,

potpisan je 3. ožujka 1878. San Stefanski mir koji je bio uvertira velikom Berlinskom kongresu.⁸ U San Stefanu na pregovorima nisu bile Rumunjska, Crna Gora i Srbija, a Grčka je sa svojom vojskom krenula u napad na osmanske položaje, ali nakon saznanja da su započeli pregovori povukli su se. Rusija je smatrala kako se nalazi u prednosti u odnosu na druge europske sile. Ovim primirjem bile su obuhvaćene Srbija, Crna Gora i Rumunjska. Srbiji nisu ispunjeni zahtjevi za dobivanjem teritorije koju su htjeli, već su dobili samo grad Niš, i proširenja k Novom Pazaru i Mitrovici, a priznata joj je neovisnosti. Crna Gora je dobila neovisnost i gradove Nikšić, Gacko, Spuž, Podgoricu, Žabljak i Bar. Najveći dio dobila je Bugarska koja je trebala biti uređena kao autonomna kneževina koja bi obuhvaćala dotadašnju Bugarsku, Istočnu Rumeliju južno od planine Balkan do Jedrena, gotovo cijelu Makedoniju s lukom Kavalom do Soluna i do Ohridskog jezera i čak gradove Pirot i Vranje koji su trebali pripasti Srbiji. Ovime je stvorena Velika Bugarska, ruska satelitska država. Stvaranjem ovakve države smatrali su kako će ubrzo nakon konsolidiranja snaga moći lako napasti Istanbul i tako sebi prisvojiti prolaze Bospor i Dardanele. Kako je određena i ratna odšteta od 1410 milijuna rubalja, u zamjenu za odštetu Rusija se teritorijalno proširila i na Besarbiju, Kars, Batum i neke azijske krajeve. Rumunjska je dobila neovisnost i proširenje na Dobrudžu, a Bosna i Hercegovina se po Carigradskoj konferenciji trebala podvrgnuti austro-ugarskoj vlasti. Ovakav ugovor izazvao je ogromne proteste Velike Britanije, Austro-Ugarske, Rumunjske, Srbije i Grčke. Glavna osoba koja je vodila pomirljivu politiku bio je pruski i njemački kancelar Otto von Bismarck koji je sazvao kongres na kojem bi se revidirao San Stefanski mir. On je isticao da Njemačka nema interesa na Balkanu, ali se, naravno, najviše priklonio interesima Austrije. Prije održavanja kongresa sklopljeni su i tajni sporazumi između Rusije i Engleske o osnovnim stavkama revizije i tajni sporazum Austro-Ugarske i Osmanskog Carstva o ustupanju Cipra Austriji i austrijske zaštite osmanskih interesa. Bosna i Hercegovina s dijelom Novopazarskog sandžaka bila je već unaprijed dodijeljena Austro-Ugarskoj na upravljanje i o ovome nije bilo veće rasprave. Kongres je započeo 13. lipnja i njime je predsjedao Bismarck. Donesene su sljedeće odluke: sužen je teritorij Bugarske i stvorena je vazalna kneževina Bugarska na sjeveru, a na jugu Istočna Rumelija kojom je upravljalo Osmansko Carstvo. Crna Gora, Srbija i Rumunjska dobile su neovisnost. Crna Gora je dobila Bar, Plav, Gusinje, Kolašin, Nikšić i Podgoricu; Srbija je dobila pirotski, niški, vranjski i toplički okrug; Rumunjskoj je dodijeljena Dobrudža, a Rusiji dio Besarbije. Osmansko Carstvo obvezalo se provesti reforme u Armeniji i drugim provincijama. Nakon

⁸ Isto, str. 190.-192.

mjesec dana, 13. srpnja, kongres je završen. Europske zapadne sile ovim su kongresom u potpunosti srezale jakost Rusije na Balkanu i suzbile želju Rusa za njihovim primatom u rješavanju Istočnog pitanja.⁹

3.2. Situacija na Balkanu od 1878. godine do Balkanskih ratova

3.2.1. Osmansko Carstvo

Osmanskom je Carstvu nakon Berlinskog kongresa ostao dio teritorija na Balkanu koji su bili izuzetno nesređeni i pod lošom upravom. To je bila Makedonija, Albanija i Stara Srbija tj. Kosovo i Metohija. Muslimana je na ovom prostoru bilo malo, a to su većinom bili autohtoni Albanci, Muhadžiri, Turci i islamizirani Slaveni. U Berlinskom ugovoru nalazio se članak broj 33. koji se zahtijevao od Osmanskog Carstva provedbu reformi u korist kršćana. No, do traženih reformi nije došlo i dolazilo je do ponovne odmazde kršćana i stalnih sitnih sukoba.¹⁰ Reforme je kočio sultan Abdulhamid II. koji je nastojao Osmansko Carstvo predstaviti kao predvoditelja svih muslimana u svijetu. Turska nacija tada je bila u povojima i tek u narednom razdoblju dolazi do prihvaćanja iste od strane naroda. Mladi u Osmanskom Carstvu organizirali su se u tajna oporbena udruženja koja nastaju među mladim časnicima i na sveučilištu. Komitet za jedinstvo i progres ili poznatiji pod imenom „mladoturci“ imat će u ovom razdoblju izuzetnu ulogu. Osnovan je 1899. od strane studenata Vojnomedicinske akademije. Cipar i Kreta bili su otoci na kojima su se sukobi Grka i Osmanlija najviše isticali. Godine 1900. Osmansko Carstvo je i dalje bilo značajna sila s oko 19 milijuna stanovnika, a vojska je tada prolazila kroz niz reformi. Protivnici Abdulhamidova režima u Parizu su pokrenuli list „Mlada Turska“ po kojemu „mladoturci“ i dobivaju ime. Godine 1895. dolazi do genocida nad Armencima i do obračuna sa svom opozicijom. „Mladotruci“ organiziraju prvi kongres 1902. na kojem se okupljaju liberali, nacionalisti Ahmeta Rize i razni drugi narodi. Pridružuju im se i Albanci koje je Abdulhamid smatrao svojim saveznicima, a također i osmanski vojnici u Makedoniji odbijaju poslušnost. Sve je ovo dovodilo do prihvaćanja ustava iz 1876. Naime, Mahmud Šefket- paša, zapovjednik treće armije, zaprijetio je sultanu da će izvršiti udar ukoliko se ne prihvati reformirani ustav. Ovime je „mladoturska revolucija“ izvršena bez krvoprolića 1908. Tada su provedeni i izbori, a u međuvremenu je Bugarska

⁹ Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, str. 175.-180.

¹⁰ Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912. – 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, str. 17.-18.

proglasila neovisnost i pripojila si Istočnu Rumeliju, a Austro-Ugarska anketirala Bosnu i Hercegovinu. Ustavni je režim trajao kratko jer nije uspješno riješeno ni albansko ni makedonsko pitanje. Abdulhamid II. iste je godine svrgnut i na njegovo mjesto dolazi Mehmed V. Glavni vođa iz sjene bio je Ševket-paša koji je ubijen 1913. Sve poslove su vodili „mladoturci“ i njihova organizacija dok je sultan imao ograničenu vlast. Ustav se nije poštivao, a stalni nemiri na Balkanu samo su produbljivali krizu. Godine 1912. Osmansko Carstvo gubi i teritorije u Sjevernoj Africi koje je osvojila Italija. U vrijeme Balkanskih ratova vlast je bila u rukama trijumvirata: Enver- paše, Talat- paše i Džemal- paše.¹¹

3.2.2. Albanci i Makedonci pod osmanskom vlašću

Albansko pitanje postalo je izrazito aktualno nakon San Stefanskog mira u kojemu su prostori s većinskim albanskim stanovništvom pripali slavenskim zemljama što se Albancima nije sviđalo. Zbog toga dolazi do stvaranja Prizrenske lige u vrijeme trajanja Berinskog kongresa. Oni su se zalagali za stvaranje jedinstvene albanske zemlje i albanskog naroda koji bi obuhvatio i muslimane i kršćane. Albanci su se nalazili na prostoru skadarskog, janinskog, kosovskog i monastirskog vilajeta. Godine 1881. dolazi do pobune Lige protiv osmanske vlasti i dolaze sve do Skopja, ali je pobuna propala i Liga se ugasila. Vođe Lige su bila braća Frašeri, a ona je imala više kulturnu nego političku ulogu. Albansko nacionalno ime je zabranjivano pa je tako i Društvo za tiskanje albanskih knjiga u Istanbulu 1902. stavljeno pod zabranu. Albanski muslimani počeli su prihvaćati osmansku politiku i politiku Abdulhamida čime su postali glavno oruđe njegove vladavine na Balkanu. Njihove trupe su se sukobljavale s Makedoncima, Bugarima, Grcima i Srbima čime su Albanci postali omraženi među tim narodima. Italija i Austro-Ugarska bile su zaštitnice Albanaca i zalagale se za stvaranje njihove nacionalne države. Razlog tome bio je taj da nisu htjeli da Srbija izađe na Jadran i teritorijalno se proširi. Albancima je bio problem i razjedinjenost jer su postojale pristalice neovisne države i pristalice ostanka u Osmanskom Carstvu. Albanski muslimani iznevjereni su od Abdulhamida i nakon toga se sve više odlučuju boriti protiv njegove politike. „Mladoturci“ su surađivali s Albancima i za vrijeme njihove vlasti osnivaju se škole, udruge i književna društva. Nakon sukoba s „mladoturcima“ sve je stalo i Albanci su se našli ponovno u lošem položaju. Utjecaj osmanske vlasti se u albanskim zemljama sve manje osjećao. Kako

¹¹ Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, knj. I.*, str. 262.-265.

je Albanijom vladalo nekoliko plemena (Mirditi na sjeveru i Toptani na jugu) tako je bilo potrebno njihovo ujedinjenje. Godine 1911. došlo je do ujedinjenja pobunjenih Albanaca koji su zahtijevali uspostavu neovisne države s vlastitim jezikom, ali je Carstvo bilo zakupljeno ratom protiv Italije. Na posljetku su „mladotrući“ i nastojali dati neovisnost Albancima, ali se ispriječio početak Prvog balkanskog rata koji će donijeti kompliciraniji epilog.¹² Drugo goruće pitanje u Osmanskom carstvu bilo je Makedonsko pitanje. Makedonija, povijesna grčka pokrajina, obuhvaćala je tri vilajeta (Solunski, Monastirski i Skopski ili Kosovski). Makedonija se nalazila u interesnoj zoni svih naroda Balkana. Srbi, Bugari i Grci svim su snagama nastojali oslabiti Makedoniju i time podijeliti međusobno europske dijelove Carstva. Čak su i podupirali makedonsku autonomiju s ciljem da se kasnija autonomna makedonska država priključi njihovoj državi. Makedonska nacionalna svijest rodila se uz socijaliste iz Bugarske i Srbije i to među mladom gradskom inteligencijom. Makedonska revolucionarna organizacija ili MRO osnovana je 1893. u Solunu i zalagala se za nedjeljivu Makedoniju. Sljedeće godine osnovan je i Vrhovni makedonski komitet ili VMK koji se zalagao za ujedinjenje s Bugarskom. MRO je svom nazivu dodala i riječ unutarinja (vnatrešna) kako bi se istakao autonomistički stav i nastala je VMRO. Ove dvije organizacije bile su međusobni protivnici, ali i djelovanja protiv Osmanlija ne mogu se točno pripisati niti jednoj od organizacija zbog njihove izmiješanosti. Najznačajnije djelovanje organizacija dogodilo se 2. kolovoza 1903. kada dolazi do Ilindenskog ustanka u kojem su se Makedonci pobunili protiv vlasti. Izuzetno loše organiziran ustanak, slaba opremljenost i ubojstvo lidera VMRO-a Goce Delčeva doveli su do propasti ustanka. Albanske muslimanske postrojbe i osmanska vojska bila je jako oštra u odmazdi. Na početku ustanka nastala je i Kruševska republika koja se oko grada Kruševa obrazovala kao samostalna makedonska republika i ovime je pokazana spremnost Makedonaca na borbu za vlastite interese. Nikola Karev bio je vođa ove kratkotrajne republike. U razdoblju koje je uslijedilo Makedonci su se našli na udaru nacionalnih odreda koji su ih agitirali da se izjasne kao Bugari, Grci, Srbi ili Vlasi.¹³

¹² Isto, str. 266.-268.

¹³ Isto, str. 269.-271.

3.2.3. Srbija i Crna Gora

U vrijeme Berlinskog kongresa na vlasti u Kneževini Srbiji je bio Milan Obrenović i Srbija koja do tada smatrana „Pijemontom“ južnoslavenskog ujedinjenja prestala je to biti i dolazi do novog smjera srpske politike jer su stavljeni pod zaštitu Austro-Ugarske i postaju njihovim satelitom. Godine 1881. dolazi do trgovinskog sporazuma između ovih dvaju zemalja, a sklopljen je i tajni dogovor kneza Milana i austrijskih političara po kojem Srbija neće sklapati međunarodne ugovore bez potvrde Austro-Ugarske. Liberali koji su imali najviše zastupnika polagano su tonuli u korist Naprednjaka i Radikala. Naprednu stranku tvorili su pripadnici lijeve struje konzervativaca, a Radikalnu stranku s Nikolom Pašićem na čelu tvorili su bivši socijalisti i intelektualci koji su prvi uvidjeli značaj seljaštva. Ove su tri stranke bile najveći suparnici. Godine 1882. dolazi do proglašenja Kraljevine Srbije i to uz podršku Austro-Ugarske čime su još više bili podvrgnuti njihovoj vlasti. Sljedeće godine organizirani su izbori na kojima je Radikalna stranka dobila najviše glasova. Kako im kralj Milan nije htio dati mandat za sastav vlade, on je odlučio stvoriti vladu od starih konzervativaca i suspendirati novu skupštinu. Zbog straha od odmazde naredio je oduzimanje svog privatnog oružja. Pobune su pokrenute, ali i krvavo ugušene. Kada je 1885. Bugarska pripojila Istočnu Rumeliju kralj Milan je smatrao da je došlo do povrede Berlinskog ugovora i odlučio je uz podršku Austro-Ugarske napasti Bugarsku. Srbija je izgubila zbog nemotiviranosti vojnika i jer nisu shvatili zbog čega ratuju. Godine 1889. kralj Milan je odlučio abdicirati, ali je prije toga donio proglasio novi ustav koji je prihvatila i većinska radikalna skupština. Ustav je bio izuzetno demokratičan i poboljššan u odnosu na raniji ustav. Naslijedio ga je sin Aleksandar koji je bio maloljetan i umjesto njega je vladalo namjesništvo. Vladajući autokratski kao i otac, Aleksandar je navukao mržnju na sebe. Godine 1894. ukinuo je ustav iz 1888. i ponovo uveo konzervativni ustav iz 1869. Srbija je u to vrijeme bila zaostala i ovisila isključivo o trgovini s Austro-Ugarskom. Industrija se počela razvijati pa tako imaju topolivnice, pivovare, mlinove, pilane i dr. Srbija je postala zemlja kojoj su se počeli izrugivati svi, a prestala je biti privlačna za život čak i Srbima koji su u njoj živjeli. Omraženi Obrenovići i kraljevski par, Aleksandar i udovica Draga Mašin bili su vladari koje nitko nije htio poželjeti. Godine 1903. u Srbiji se događa prevrat. Stara srpska dinastija Karađorđevići koja je vodila porijeklo od vođe Prvog srpskog ustanka Đorđa Petrovića-Karađorđa, ponovno se vratila na prijestolje. U Majskom prevratu, početkom lipnja, grupa nezadovoljnih časnika ušla je u kraljevski dvor i ubila kraljevski par. Kako više nije bio nasljednik dinastije Obrenović na prijestolje dolazi Petar I. Karađorđević, unuk Karađorđa i

zet crnogorskog kneza Nikole Petrovića. U Srbiji je uslijedilo zlatno doba. Kako je kralj Petar bio pobornik liberalne politike, tako dolazi do vraćanja ustava iz 1888. i povećanja sloboda za sve slojeve društva jer je Srbija u Europi bila jedna od zemalja s najširim glasačkim pravom.¹⁴ Austro-Ugarska je nastojala omesti Srbiju u provedbi ovih planova i odlučila ju je ekonomski skroz uništiti. Kako su se Bugarska i Srbija ekonomski i trgovinski počele zbližavati, Austro-Ugarska je provela gospodarski pritisak i zabranila uvoz svinja iz Srbije čime je otvoren Carinski rat ili Svinjski rat od 1906. do 1908. Zbog blokade Srbija je krenula tražiti nove partnere i uspjela je svoj izvoz preusmjeriti k jugu, prema Staroj Srbiji i Solunu.¹⁵ Vrlo značajna je bila organizacija „Crna ruka“ kojom su rukovodili umirovljeni zavjerenici i drugi vojni časnici. Ova organizacija bila je vrlo utjecajna u razdoblju do kraja Prvog svjetskog rata i sam kralj Petar nije se mogao oduprijeti njihovom utjecaju. Još jedan sukob s Austro-Ugarskom izbio je kada je srpska vlada odlučila uzeti zajam i kupiti topove za vojsku. Beču je smetalo naoružavanje Srbije, ali i to što su željeli da Srbija kupi od njih topove. Pored njih, vlada je imala ponude iz Njemačke i Francuske. Na kraju, zbog Carinskog rata, Srbija uzima zajam od Francuske i kupuje njihove topove. Austro-ugarska aneksija Bosne i Hercegovine 1908. pogodila je Srbiju i tražili su da povuku aneksiju. Zbog teškog položaja Srbije i njihovih saveznika, Rusija, Francuska i Velika Britanija morali su prihvatiti aneksiju.¹⁶ Srbima to nije odgovaralo i htjeli su napokon ostvariti svoje planove o oslobađanju ostatka svojih teritorija zbog čega su imali motiv za pokretanje ofenzive protiv Osmanlija.

U Crnoj Gori na vlasti je bila dinastija Petrović na čelu s knezom Nikolom I. Proširenjima koje su dobili na Berlinskom kongresu Crna Gora se počinje modernizirati. Uslijedilo je osnivanje niza novih upravnih tijela kao što su bili Senat, Državni savjet, Veliki sud i dr. Baltazar Bogišić napravio je i „Opšti zakonik“, a vojska je reformirana na način da se časnici školuju u inozemstvu. Knez je vladao autokratski i to je smetalo školovanim i istaknutim ljudima koji su zahtijevali donošenje ustava i liberalizaciju što je knez Nikola naravno odbijao. Usko je knez Nikola surađivao s Rusijom i Srbijom, ali i s Austro-Ugarskom i Italijom. Oktroirani ustav donesen je 1905. kojim je Crna Gora postala ustavna kneževina. Prava narodna stranka ili „pravaši“ zastupali su interese kralja, a njihovi protivnici bio je Klub narodne stranke ili „klubashi“. Proglas o Kraljevini Crnoj Gori izdan je 1910. čime se i Crna Gora uzdigla na rang kraljevine. Crna Gora se u razdoblju koje dolazi priklonila savezu protiv

¹⁴ Isto, str. 244.-248.

¹⁵ Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, str. 195.

¹⁶ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II*, Beograd, 1965., str. 99.- 102.

Osmanlija i Antanti koja je ratovala protiv Austro-Ugarske i Njemačke u Prvom svjetskom ratu.¹⁷

3.2.4. Bugarska

Nakon propasti ideje o Velikoj Bugarskoj, stvorena je Kneževina Bugarska na čijem je čelu bio knez kojeg su morale prihvatiti sve europske sile. Stvorena je i provincija Istočna Rumelija, a obje su bile u vazalnom odnosu prema Osmanskom carstvu. Prvi knez u Bugarskoj bio je Aleksandar Dundukov-Korsakov koji je donio Trnovski ustav, tada najnapredniji ustav u Europi. Knez je imenovao ministre i dijelio vlast sa skupštinom. Pravoslavlje je proglašeno službenom vjerom. Novi knez već sljedeće godine bio je Aleksandar I. von Battenberg koji je pokušao oslabiti ustav, ali neuspješno. U Istočnoj Rumeliji Bugari su činili većinu, ali su morali tolerirati i druge narode, a i sultan je imao pravo veta u zakonodavstvu. Bugari su bili za ponovno ujedinjenje ovih dvaju dijelova, ali su se Srbi, Grci i kasnije Rusi tome protivili. Zbog sve veće samostalne politike, bugarski je knez 21. rujna 1884. proglasio ujedinjenje Bugarske i Rumelije. Na to ga je natjerao predsjednik skupštine Stefan Stambolov. Došlo je do protesta svih zemalja okruženja, a Srbija je i napala Bugarsku i taj rat izgubila. Knez Bugarske ujedno je postao i generalni guverner Istočne Rumelije u sljedećih pet godina. Rusi su raznim taktičkim igrama i vojnim incidentom uspjeli otjerati dotadašnjeg kneza i doveli su Stambolova ponovno na vlast. On je bio na čelu namjesništva koje je imalo zadatak sazvati skupštinu i izabrati novog kneza, a zbog toga ruski vojnici napuštaju Bugarsku. Novi knez je postao Ferdinand od Saxe-Coburga i Ghotte-Koharya. Postavljen je za kneza 1887. i bio nepriznat 9 godina. Kako su se Makedonci smatrali Bugarima, tako je i Makedonija trebala pripasti Bugarskoj. Stambolov je vodio neprihvatljivu politiku koju je narod osuđivao i ubijen je 1895. od strane makedonskih nacionalista. Predsjednikom vlade postaje Konstantin Stoilov, konzervativac koji je organizirao Narodnu stranku. Ruski car Nikola II. odlučio je priznati Bugarsku ukoliko bugarski knez bude prešao na pravoslavlje. Knez Ferdinand je to prihvatio i njegov sin Boris je kršten po pravoslavnim običajima. Sultan je priznao Bugarsku i prihvatio je njihovo vazalstvo, a nakon toga je knez Ferdinand ispred samostalne Bugarske krenuo na put po Europi. Makedonsko pitanje bilo je aktualno, a bugarska nastojanja za njegovo rješavanje nisu

¹⁷ Darko Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe u 19. i 20. stoljeću, knj. I.*, str. 273.-274.

bila ostvariva. Makedonci su se cijelo vrijeme odmetali od bugarske i osmanske vlade. Bugarska je bila siromašna seljačka zemlja u kojoj je dolazilo do demografskog širenja i razvijanju gradova zbog migracije stanovništva. U opticaju je bio bugarski lev i turski i ruski novac. Godine 1899. stvoren je Bugarski zemljoradnički narodni savez, koja je zastupala interese seljaka. U vrijeme Ilindenskog ustanka stanje je bilo teško i u Bugarskoj, Ferdinand je bio nepopularan, stranke su izgubile snagu kod seljaka, a vojska se pobunila jer nije pomogla ustanicima u Makedoniji. Zbog nesnalaženja u tadašnjoj balkanskoj politici, Bugari su izgubili priliku da zagospodare Makedonijom, dok su to iskoristile Srbija i Grčka stvarajući niz sporazuma. Bugarski zemljoradnički narodni savez vodio je 1906. Aleksandar Stamboliski koji je zahtijevao veća prava za seljake nego za vojsku. Nakon što je ubijen premijer Dimitrije Petkov, na njegovo mjesto dolazi demokrat Aleksandar Malinov. On je raznim spletkama povećao broj zastupnika svoje stranke, ali je u sljedećem razdoblju liberalizirao politiku. Najpopularniji političar je i dalje bio Stamboliski zbog svoje najliberalnije politike i pridavanju najvećeg značaja seljacima. Najvažniji događaj za Bugarsku bio je 1908. kada je Malinov uspio proglasiti potpunu neovisnost i uzdignuo Bugarsku na status kraljevinu, a Ferdinand si je zbog povijesnog značaja uzeo titulu cara. Svi su tada bili zadovoljni, ali su samo nacionalisti negodovali zbog neriješenog makedonskog pitanja. U vrijeme pripreme rata protiv Osmanlija, premijer je bio Ivan Gešov kojemu je Makedonija bila u središtu pozornosti. Zbog Makedonije i problema oko njezine podjele izbit će i kasniji Drugi balkanski rat za čijeg se krivca uzima upravo Bugarska.¹⁸

3.2.5. Grčka

Od 1875. kralj Georg uveo je pravila da mandat za sastav vlade dobiva onaj politički lider kojeg podržava većina zastupnika. Osamdesetih godina 19. stoljeća Karilaos Tricupis bio je vodeća politička figura i on se sa svojim pristalicama odupirao kraljevim reformama i zalagao se za modernizaciju i centralizaciju, a vanjsku politiku su usmjeravali k širenju grčkog teritorija. Protivnik mu je bio Theodoros Delianis koji je svoje političko djelovanje temeljio na Velikoj ideji (grčki nacionalistički pokret koji je htio ujediniti sve etničke Grke). Kako je Cipar Berlinskim ugovorom pripao na upravu Velikoj Britaniji, tako su Epir i Tesalija određeni da pripadnu Grčkoj. Dolazi do obnove rada političkog društva „Heterie filiki“ koje

¹⁸ Isto, str. 252.-258.

se zalagalo za ujedinjenje grčkih zemalja. Društvo je obnovljeno 1895. i naziva se „Društvo naroda“ ili „Heteria Ethniki“. Ova je organizacija u svom središtu imala oslobađanje Krete koja je bila nacionalni problem za Grke. Kada je Kreta 1896. proglasila ujedinjenje s Grčkom došlo je do ustanka kretskih Grka. Grčka se uključila u rat protiv Osmanlija, a oni su im uzvratili i nakon mjesec dana došlo je do grčkog poraza. Od turske okupacije spasila ih je strana intervencija. Carigradskim mirom je vraćeno pređašnje stanje, ali je Grčka morala plaćati ratnu odštetu. Kreta je proglašena autonomnom, a na čelu joj je bio princ Georg koji se sukobljavao s mjesnim liderom Venizelosom. Ustav Krete bio je greciziran, a ponovna aneksija Krete neuspješno je izvršena 1908. Zbog većeg pridavanja pažnje Kreti, Grci su izgubili popularnost u Makedoniji. Godine 1909. u Grčkoj dolazi do vojnog udara od strane Vojnog saveza iz Gouda. Zahtijevali su da se kraljevi sinovi uklone iz vojske, a na čelu ministarstva obrane postavi aktivan časnik. Za savjetnika su uzeli Venizelosa koji je uz njihovu pomoć postavljen za premijera i otpočeo je proces modernizacije, reforme i provedbe Velike ideje. Zbog izuzetnih zasluga osvojio je na izborima 1912. veliku većinu. Makedonija je Grcima bila drugi problem u unutarnjoj politici. Važnost Makedonije uvidjeli su tek pojavom albanskih nacionalista i odlučili su se pridružiti novonastalom Balkanskom savezu. Kroz Balkanske ratove ostvarit će neke od planova zacrtanih u Velikim idejama.¹⁹

¹⁹ Isto, str. 259.-261.

4. Uzroci Prvog balkanskog rata i njegov tijek

4.1. Balkanski savez

Prvi Balkanski savez sklopljen je još 60-ih godina 19. stoljeća kada je potpisan niz ugovora Srbije s Crnom Gorom, Rumunjskom, Grčkom i Bugarskom. Iako su svi znali za značaj ujedinjenja balkanskih naroda, radili su suprotno i dolazilo je do destrukcije.²⁰ Postojalo je nekoliko pokušaja sporazumijevanja balkanskih zemalja o akcijama protiv Osmanlija krajem 19. i početkom 20. stoljeća (1892., 1897., 1899. i 1904. godine). Do dogovora nije dolazilo zbog različitog shvaćanja buržoazije i svađe oko podjele teritorije.²¹ Kao najjače zemlje na tom prostoru, Srbija i Bugarska pokušavale su sklopiti sporazum u kojem će stvoriti savez protiv Osmanskog Carstva i kako bi oslobodili svoje sunarodnjake koji su bili i dalje podređeni tuđinskoj vlasti. Tijekom 1904. započeli su pregovori Srbije i Bugarske oko sklapanja saveza i nakon usuglašavanja oko ekonomskih i kulturnih odnosa trebalo se dogovoriti i o budućnosti Makedonije, čiji su teritorij zahtijevale obje zemlje. Bugarski su predstavnici smatrali da Makedonija obuhvaća teritorij kosovskog, bitoljskog i solunskog vilajeta, dok su predstavnici Srbije isticali da je kosovski vilajet dio stare Srbije. Kako je savez bio neophodan, potpisan je ugovor dviju zemalja o vođenju zajedničke carinske politike, da pomažu provođenje reformi u solunskom, bitoljskom i kosovskom vilajetu, da se zajednički brane od napada drugih zemalja i da će za sva sporna pitanja kao arbitra uzimati ruskog cara, tada Nikolu II. Ugovor je potpisan, ali su obje zemlje provodile drugačiju politiku jer nisu bile spremne na kompromis u vezi Makedonije. Srpska i bugarska vlada slale su svoje agente u Makedoniju kako bi agitirali za srpske ili bugarske interese. S vremenom se i grčka vlada uključila u ove zamršene odnose, smatrajući da i oni imaju pravo na dio Makedonije. Nesloga između balkanskih zemalja dovela je do pojačanog terora osmanske vlasti, a sve zbog međusobnog nepovjerenja bugarske, srpske i grčke buržoazije.²² U sljedećem razdoblju dolazi do zaoštavanja odnosa Srbije i Bugarske zbog uplitanja Austro-Ugarske koja želi zavladati ove dvije države kako bi mogli imati veći utjecaj na tom prostoru. Kako se Srbija tada nalazila u Carinskom ratu s Austro-Ugarskom, luke za izvoz su im bila bugarska pristaništa Burgas i Varna. Kada je došlo do zaoštavanja odnosa, Srbiji je opao

²⁰ Savo Skoko, *Drugi balkanski rat 1913.*, Beograd, 1968., str. 74.

²¹ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II*, str. 137.

²² Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.-1913.*, Beograd, 1972., str. 16.-17.

izvoz u Bugarsku i zbog toga su se našli u teškom položaju. Kriza je bila na vrhuncu 1907. kada je bugarski ministar vojske prijetio Srbiji ratom. Srpska vlada se čak okrenula Osmanskom Carstvu i započela pregovore protiv Bugarske, a ruski car Nikola II. je upozorio Bugarsku i Srbiju da će oni koji prvi započnu rat biti odgovorni i krivi zbog nereda i ratnih zapleta. Nakon dolaska demokrata na vlast u Bugarsku, odnosi se pooštravaju i povećava se broj lažnih priča protiv Srbije u Makedoniji. Vlast u Srbiji je negativno gledala i na zbližavanje Austro-Ugarske i Bugarske jer se proglašavanje bugarske nezavisnosti i aneksija Bosne i Hercegovine dogodila u kratkom vremenu što srpska vlast opisuje kao namjerno i da nema slučajnosti u ovim odlukama. Srbija se otvoreno nalazila ugroženo od strane Austro-Ugarske, dok je Bugarska tek poslije shvatila kakve sve opasnosti može imati njihovo prodiranje na jug ka Solunu. Austro-Ugarska je odučila stvoriti veliku Albaniju koja bi se prostirala skroz do Vardara što Bugarskoj nije odgovaralo. Zbog toga dolazi do ponovnog razgovora dviju strana za koje nije bilo zvaničnih sastanaka. Srpska vlada je nastojala uvući i Rusiju u pregovore kako bi uz njihovu prisilu Bugarska odustala od dijela traženih teritorija. Pored Rusije, u pregovore su se uključile Velika Britanija i Francuska, kao saveznice Rusije. Ruska vlada uvidjela je značaj stvaranja saveza na Balkanu, ali taj savez je jedino moguć ako se Bugari i Srbi dogovore oko podjele Makedonije i oni zbog toga svoj utjecaj usmjeravaju na te dogovore. Nakon 1911. i albanskog ustanka dolazi do zakuhavanja odnosa na Balkanu. Predsjednik srpske vlade Milovan Milovanović otpočeo je ispitivanje bugarskog raspoloženja za savez i uputio je poziv bugarskoj vladi, ali opet dobiva negativan odgovor. Izbijanjem talijansko-osmanskog rata 1911. dolazi do povoljnijih strujanja na Balkanu. Bugarska vlada je smatrala da „mladoturska“ vlast može početi sustavno uništavati bugarsko stanovništvo u Trakiji i Makedoniji. Pored ovoga dolazi i do pregovora Rusije i Osmanskog carstva o otvaranju osmanskih moreuza za rusku flotu i time će balkanskim zemljama biti svezane ruke u ofenzivnom ratu protiv Osmanlija, a dolazi i do pregovora Austro-Ugarske i Rumunjske oko statusa Dobrudže. Srpska vlada odmah je po izbijanju talijansko-osmanskog rata skrenula pažnju Antanti na položaj balkanskih zemalja i važnosti stvaranja saveza. U Grčkoj je premijer Venizelos smatrao da se Balkanci sami moraju pobrinuti za svoj status i da ne očekuju pomoć velikih sila i inzistirao je na povezivanju s Bugarskom i Srbijom. Crna Gora, također, je zagovarala savez najviše zbog mogućeg austro-ugarskog prodiranja i protjerivanja osmanske vojske. Ovakav razvoj događaja u prvom desetljeću 20. stoljeća nametnuo je ideju stvaranja saveza balkanskih zemalja jer nijedna država sama nije mogla u borbu protiv

Osmanskog Carstva, koliko god ono bilo oslabljeno.²³ Cilj saveza bio je oslobađanje oblasti koje su poslije stvaranja nacionalnih država na Balkanu i dalje bile pod osmanskom vlašću i drugi cilj je bio zajednička obrana balkanskih naroda od imperijalističkih sila koje su bile podijeljene u dva suparnička bloka (Trojni savez i Antanta) i koje su na ruševinama Osmanskog Carstva htjele uspostaviti svoju vlast i utjecaj.²⁴ U početku su pregovori Srbije i Bugarske protjecali polako i s puno kompromisa s obje strane, ali su se pregovori zaustavili kod pitanja podjele Makedonije. Trebalo je čak pet mjeseci kako bi se usuglasili oko svih pojedinosti te je tako Ugovor o prijateljstvu i savezu između Srbije i Bugarske potpisan 13. ožujka 1912. s tajnim dodatkom i vojnom konvencijom potpisanom 2. srpnja 1912. i sporazumima glavnih generalštabova. Potpisan ugovor imao je nekoliko obavezujućih točaka, a to su bile sljedeće točke: Bugarska je u ratu protiv Osmanlija morala pokrenuti vojsku od 200 000 ljudi, a Srbija 150 000 ljudi i Bugarska je morala pomoći Srbiji u slučaju napada Austro-Ugarske, a Srbija Bugarskoj u slučaju napada Rumunjske. Ova točka je bila izuzetno sporna bugarskom kralju Ferdinandu koji ju je odbio prihvatiti zbog njegovih uskih veza s Austro-Ugarskom, ali je naposljetku morao prihvatiti i ovu točku nakon što su im zaprijetili kako Bugarska neće dobiti traženi zajam. Što se tiče podjele Makedonije, dogovoreno je kako će se sporan teritorij naći pod zajedničkom upravom. Nesporan srpski teritorij bio je sjeverno i zapadno od Šar-planine, nesporan bugarski teritorij bio je od rijeke Strume i Rodopa, a sporan teritorij bio je između Šar-planine, Rodopa, Egejskog mora i Ohridskog jezera i zbog obmane Makedonaca ovaj su teritorij proglasili kao određenom autonomijom Makedonaca. Granica je bila od Golemog vrha preko Sopota na Vardaru do Ohridskog jezera i niti jedna država nije smjela preći ovu granicu. Ruski car se kao arbitar složio s ovom podjelom i uvidio kako preko Balkanskog saveza može upravljati na Balkanu. Grčka je u pregovore s Bugarskom stupila još 1911. i nakon srpsko-bugarskog saveza, obnovljeni su pregovori u kojima su se obje zemlje odrekle zahtjeva za podjelom Makedonije, a Ugovor o savezu potpisan je krajem svibnja 1912., a u listopadu je potpisana i Vojna konvencija. Srpsko-grčki pregovori nisu tekli dobro zbog nepristanka Grčke da pomognu Srbiji u slučaju napada Austro-Ugarske i zbog srpsko-bugarskog odbijanja da daju uvid u svoj ugovor grčkim vlastima. Sporazum Srbije i Grčke ipak je sklopljen početkom Prvog balkanskog rata i s obje strane postojala prednost za rat protiv Osmanlija. Crna Gora i Bugarska sklopile su usmeni sporazum o zajedničkom ratu protiv Osmanlija, a Crna Gora i Srbija su 6. listopada 1912.

²³ Savo Skoko, *Drugi balkanski rat 1913.*, str. 75.-80.

²⁴ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 137.

sklopile sporazum i ovime je stvoren Balkanski savez.²⁵ Ovaj savez bio je vojnički savez, a ne revolucionarni savez, kojeg su balkanske zemlje sklopile protiv Osmanlija. On je utemeljen na pogodbama i kompromisu zemalja koje su morale ograničiti svoje prohtjeve i ovo se može smatrati započinjanjem kasnijeg sukoba. Savez je predstavljao i najrealnije stanje u kojem je svim narodima bilo potrebno riješiti Istočno pitanje i zauvijek istjerati Osmanlije iz Europe i tako osloboditi u potpunosti svoje narode. Ovim se savezom nastojao uspostaviti nov društveno-ekonomski poredak i zbog toga se ovaj savez smatra naprednim i revolucionarnim iako sredstva na kojima je zasnovan nisu bila revolucionarna.²⁶ Srbija i Bugarska provodile su vojne pripreme nabavljajući naoružanje, a kako se ruska vlada protivila ratu, oni su svoje planove provodili tajno. O zajedničkom vojnom djelovanju nije bio postignut dogovor, ali su se na kraju srpski i bugarski generalštab dogovorili o tome da će srpska vojska napadati na vardarskom, a bugarska vojska na maričkom bojištu. Velike sile bojale su se mogućeg ishoda rata i zbog toga su se sve, pa čak i Rusija, zalagale za održanje *statusa quo*. Balkanskim saveznicima su zabranjivali početak rata, a Osmansko Carstvo su tjeroali na provođenje reformi. Kako reforme nisu provođene, već je teror i povećan, kod balkanskih zemalja stanje ratne pripravnosti došlo je na vrhunac.²⁷ Austro-Ugarska je smatrala da ukoliko dođe do rata, jedino će bugarska vojska biti uspješna, dok će srpska vojska biti poražena i to će olakšati položaj austro-ugarskoj vojsci jer će moći napasti i okupirati Srbiju bez većih vojnih izdataka. Također, vjerovali su i da će borbe biti duge i iscrpne za sve i spremali su se kada će se napokon i oni moći uključiti u spor na Balkanu.²⁸ Osmanska vojska mobilizirana je 24. rujna 1912., zabranili su prijevoz oružja Srbiji preko Soluna, zaplijenili desetine grčkih brodova i ovime je krajem rujna i početkom listopada započela opća mobilizacija u Srbiji, Crnoj Gori, Bugarskoj i Grčkoj.²⁹

²⁵ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.-1913.*, str. 25.-26.

²⁶ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 140.

²⁷ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.-1913.*, str. 29.-30.

²⁸ Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda, knj. IV.*, Beograd, 2009., str. 263.

²⁹ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.-1913.*, str. 31.

4.2. Tijek Prvog balkanskog rata

Prva država koja je 8. listopada 1912. objavila rat bila je Crna Gora i to je natjeralo Osmanlije na sklapanje mira s Italijom u Libiji. Srbija, Grčka i Bugarska prekidaju sve diplomatske odnose s Osmanskim Carstvom i objavljuju rat 17. i 18. listopada. Srpska je vojska napadala prema Sandžaku, Vardaru i Kratovu, a prva se bitka odigrala 23. i 24. listopada kod Kumanova. Nakon toga su uslijedili napadi prema Skoplju i nakon dva dana ušli su u grad, a sredinom studenog pobijedili su i kod Bitolja. Ovime su Osmanlije protjerane iz Makedonije. Drugi je dio vojske zajedno s crnogorskom vojskom napadao u Sandžaku i u nastavku su borbe došli na obale Jadranskog mora. Crnogorska vojska opsjedala je Skadar te su im se pridružili i u ovim napadima.³⁰ Srpska vojska bila je izuzetno dobro opremljena i nacionalni duh za oslobođenje bio je ogroman. Tako je odaziv u vojsku bio oko 402 200 ljudi, a vojni zapovjednici bili su puni nade i željni vojnih uspjeha. Crnogorska vojska je pored napada na Skadar, napadala i prema Bijelom Polju, Peći i Dečanima i u početku su bez problema osvajali gradove, ali kasnije dolazi do zastoja u napadima jer nisu bili dovoljno opremljeni.³¹ Bugarska je vojska kao i srpska imala izuzetno dobrih borbi kod Kirk-Kilisa i Lile-Burgasa. Zaustavljeni su kod Jedrena i tada započinje teška borba. Bugari su čak zatražili i pomoć srpske vojske koja šalje dvije divizije. Novi napad krajem studenog nije uspio i borbe će biti nastavljene tek 1913. Grčka vojska zauzela je Egejsku Makedoniju sa Solunom i Epirom i započeli su napade na utvrđenje Janjina. Osmanlije su se našle u nezavidnom položaju i sklopljen je tromjesečni moratorij 3. prosinca u kojem su borbe zaustavljene. Balkanski saveznici su zahtijevali da im se predaju gradovi koje su opsjedali, ali kako to Osmanlije nisu prihvatile, 3. veljače 1913. borbe su nastavljene. Osvojeno je Jedrene uz zajednički napad Bugara i Srba, Skadar je, također, uz srpsku pomoć opsjedala crnogorska vojska, ali su nakon povlačenja srpske vojske, Crnogorci sami osvojili Skadar. Sve se činilo kako su balkanske zemlje uspjele u svojim dogovorima, ali su se velike europske sile umiješale u ovaj sukob. Iako su u početku zahtijevali povratak *statusa quo*, ipak su morali prihvatiti pobjedu Balkanskog saveza. Odlučili su prihvatiti novo stanje, ali se svaka od njih nastojala što više ugraditi u pregovore i provući svoje interese.³² Osmansko Carstvo je tijekom tromjesečnog moratorija tražilo da se proglašuje autonomija Makedonije na čelu s princem protestantom, autonomna Albanija s osmanskim suverenitetom i upravom njihova

³⁰ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 141.

³¹ Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda, knj. IV.*, str. 265.-266.

³² Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 142.

princa, o Kreti bi odlučivali oni i velike sile, a drinopoljski vilajet (Jedrene) i egejsko otočje ostali bi pod osmanskom kontrolom.³³ Pregovori o miru vođeni su u Londonu i prvo se morao riješiti niz sukoba. Austro-Ugarska zahtijevala je od Srbije da se vojska mora povući s jadranske obale inače će objaviti rat Srbiji. Austro-ugarski pregovarači htjeli su popustiti jedino ako Srbija s njima potpiše carinski savez, što su srpski pregovarači odbili. Crnogorce su uvjetovali da ako se ne povuku iz Skadra da će povesti pomorsku blokadu protiv njih ili ako žele ostati u Skadru moraju predati njima Lovćen ili njegov zapadni dio. Albanski vođa Ismail Kemal poveo je pobunu protiv srpske vojske i upućen iz Beča, on je 28. studenog 1912. u Valoni, proglasio albansku državu. Srbi su se morali povući i tako ostati bez izlaza na more. U cilju stvaranja velike albanske države, Austro-Ugarska je zatražila da se Albaniji priključe i Prizren, Dečani, Đakovica, Ohrid i Debar, ali su od toga odustali jer su ruski predstavnici zahtijevali ostanak tih gradova pod srpskom vlašću i pretili su Austriji ratom.³⁴ Konačan mir sklopljen je 30. svibnja 1913. u Londonu čime je stvorena nezavisna Albanija, Srbija je ostala bez izlaza na more, Osmanlijama je ostao uski dio oko Istanbula, Grčkoj je pripala Kreta i otoci, a plaćanje ratne odštete je odbijeno. Potpisivanjem mirovnog ugovora ostao je niz otvorenih pitanja između balkanskih saveznika, zbog kojih će doći do pokretanja još jednoga rata na Balkanu.³⁵

³³ Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912. – 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, str. 97.

³⁴ Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda, knj. IV.*, str. 268.-269.

³⁵ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 143.

5. Uzroci Drugog balkanskog rata 1913. godine i njegov tijek

5.1. Začeci i uzroci Drugog balkanskog rata

Zaoštavanje odnosa između saveznika započelo je još tijekom Prvog balkanskog rata i to zbog prijašnjih neriješenih problema. Grčka i Bugarska nisu imale dogovorenu podjelu teritorija u južnoj Makedoniji i nisu imali određenu granicu. Bugarska je u ratu osvojila i više nego što su Grci očekivali i to im je predstavljalo problem. Južna i jugoistočna Makedonija, zapadna Trakija, Solun, Kavala, Dram, Sereza, Florina i Bitolj trebali su pripasti Grčkoj po njihovom vojnom planu. Također, u kasnijim pregovorima odlučili su da rijeka Mesta bude granica Grčke i Bugarske u Makedoniji. Bugari su to odbijali jer su smatrali kako njima trebaju pripasti Solun i Bitolj. Pitanje njihova razgraničenja po mnogim je političarima tada bio kamen spoticanja i razlog zbog kojeg bi došlo do pucanja Balkanskog saveza. Bugari su isticali da svakoj od država treba pripasti onoliko teritorija koliko je svaka od njih dala žrtava i uložila u rat. Ruska vlada nastojala je zaustaviti međusobni sukob na Balkanu, ali neuspješno. Uvidjevši kako oni sami ne mogu riješiti spor, odlučili su da nakon potpisivanja mira s Osmanlijama dođe do arbitraže i da će sile Anante odlučiti o podjeli teritorija. Na pregovorima u Londonu, grčka vlada ponovno daje prijedlog da se granica nalazi na rijeci Strumi i da će Solun ostati pod grčkom vlašću, ali su Bugari također odlučno htjeli sebi prisvojiti Solun. U rješavanju sukoba sudjelovala je i srpska vlada, ali isto kao i ruska nisu imali uspjeha.³⁶ Srpsko-bugarski sukob, koji je samo zataškan potpisivanjem saveza Bugarske i Srbije, ponovno se izdigao i prijetio raskidu saveza. Naime, kako je Srbija osvojila dio Makedonije koji je trebao pripasti Bugarskoj i kako im je oduzeta teritorija stvaranjem Albanije i time uskraćen izlaz na more, srpska je vlada odlučila revidirati sporazum s Bugarskom. Htjeli su pomjeriti granicu iza Vardara, tako da Bugari ne dođu na desnu obalu Vardara i da solunsku željeznicu zadrže pod svojom vlašću. Velike su sile uvjeravale srpske predstavnike da ne diraju u sporazum jer bi mogli izazvati ponovni rat, ali oni nisu odustajali. S druge strane bugarski političari i buržoazija nisu htjeli odustajati od ranijeg dogovora. Kralj Ferdinand je čak slao i svog predstavnika u Istanbul kako bi probao sklopiti separatan mir i pokrenuti rat protiv svojih balkanskih saveznika. Kako je srpska vojska poslala oko 50 000 vojnika u pomoć bugarskoj vojsci kod Jedrena, srpska vlada je smatrala kako imaju i pravo promjene ugovora jer ih ta pomoć Bugarima nije obvezivala. Tenzije su se povećavale, a

³⁶ Savo Skoko, *Drugi balkanski rat 1913.*, str. 129.-133.

dosegle su vrhunac kada je Bugarska sklopila separatni mir s Osmanlijama i svoju vojsku prebacila na granicu sa Srbijom i Grčkom. Ruska vlada nastojala je natjerati obje zemlje da spor riješe mirnim putem, ali i u ovom slučaju neuspješno. Srpska vlada pozivala je na sastanak premijere zemalja Balkanskog saveza, ali su samo Grčka i Crna Gora bile spremne na suradnju.³⁷ Balkanska zemlja koja nije sudjelovala u ratu protiv Osmanlija bila je Rumunjska jer nisu imali izravnih veza s njima i nisu zahtijevali nikakva područja od njih. Zahtijevali su od Bugarske južnu Dobrudžu. Njihov uspjeh je bio u tom što su mogli sudjelovati na pregovorima u Londonu, ali bez prava glasa. Za vrijeme pregovora trajali su i bugarsko-rumunjski pregovori u kojima Bugari nisu željeli predati južnu Dobrudžu i zahtijevali su rusku arbitražu. Rumunji to nisu željeli jer bi na arbitražu pristali jedino ako bi ju vodile sve sile Antante. Bugari su se bojali i mogućeg saveza Rumunjske i Osmanskog Carstva i zbog tog su čak i htjeli pristati na neke ustupke Rumunjskoj.³⁸ Postignuta je međunarodna arbitraža na konferenciji u Sankt Peterburgu 9. svibnja po kojoj su Bugari predali Rumunjima Silistru s okolnim selima. Obje strane su negodovala, ali nisu smjele protusloviti velikim silama jer su mogle stvoriti još veće probleme. Srpski i grčki predstavnici dolazili su u Rumunjsku oko dogovora za stvaranje saveza, ali rumunjski političari su to odbijali jer bi tako okrenuli Austro-Ugarsku i Rusiju protiv sebe. Politička je situacija postala zamršena i njen ishod viđen je jedino u ratu.³⁹ Zbog neprihvatanja grčkih i srpskih zahtjeva od strane Bugara, Grci i Srbi su odlučili stvoriti savez jer nisu htjeli odustati od svojih teritorija. Prvi sastanak grčko-srpskih predstavnika održali su prestolonasljednik Aleksandar Karađorđević i grčki princ Nikolas i tada je ponuđena zajednička granica od Ohrida preko Bitolja do Štipa. Grci su još pokušavali voditi pregovore s Bugarima jer su se bojali da bi Srbija mogla tražiti pomoć od njih u slučaju napada Austro-Ugarske. Zvaničan savez nije proglašen do potpisivanja mira u Londonu 30. svibnja, a već je sljedećeg dana u Solunu potpisan ugovor po kojem je Srbija dobila pravo korištenja solunske luke 50 godina za slobodan uvoz i izvoz. Ovim je savezom Bugarska dobila novog protivnika i to zahvaljujući svojoj nesložnoj vlasti.⁴⁰ Pored ugovora o savezu potpisana je i vojna konvencija, a obje su se obvezale međusobnoj pomoći u slučaju rata protiv Bugarske. Granica se trebala utvrditi zapadno od Vardara, a nastojala se postići i ravnoteža između Srbije, Grčke i Bugarske. Crna Gora odlučila je poslati jednu diviziju u slučaju rata i tako pomoći srpskoj vojsci. Rumunjska,

³⁷ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.-1913.*, str. 232.-235.

³⁸ Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912. – 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, str. 96.-99.

³⁹ Isto, str. 110.-111.

⁴⁰ Isto, str. 112.-113.

kao nov saveznik, nije pristupila savezu, ali su izjasnili da će sudjelovati u ratu protiv Bugarske kako bi osvojili željena područja. Kako je srpsko-bugarskim ugovorom bilo izrečeno da će u slučaju problema s granicom arbitar biti ruski car, tako je trebala biti provedena arbitraža. Srpska ni bugarska strana nisu imale povjerenja u arbitražu, ali ju je Bugarska priznavala jedino ako se ona provede po ugovoru, a Srbija ju je priznavala jedino ako se ugovor revidira. U obje zemlje je u mjesec dana raspirivana mržnja i ratno stanje je bilo na vrhuncu. Tako su se Bugari uz nagovor kralja Ferdinanda odlučili napasti Srbiju i Grčku. Kralj Ferdinand je to od početka želio jer je slovio kao austro-ugarski čovjek.⁴¹

5.2. Tijek Drugog balkanskog rata

Po naredbi kralja Ferdinanda bugarska vojska je bez upozorenja i objave rata napala srpske i grčke vojnike u noći između 29. i 30. lipnja 1913. Napad su izvršili na južnoj granici koja je i bila sporna. U početku su Bugari bili uspješniji i osvojili su gradove pod srpskom kontrolom, ali je krenuo i protuudar srpske vojske. Teške borbe vođene su na Bregalnici i kod Zletovske rijeke gdje su vojnici ratovali za sve ili ništa. Dana 6. srpnja srpska vojska je ušla u Kočane, a dva dana i u Štip. Grci su kod Kukuša, također, odbili bugarsku vojsku i tako se spojili sa srpskim vojnicima.⁴² Bugari su napali Solun, želeći istjerati grčku vojsku. Napad je odbijen, a borbe su nastajale. Bugari su ove napade nastojali opravdati kao incident i ne pripisati mu oblik rata. Razlog je bio jer nisu dovoljno brzo uspjeli postići svoj plan i faktor iznenađenja je propao. Grci su osvojili Kilkis, Nigritu, Dojran, Strumicu, Ser i Kavalu do 11. srpnja. Crnogorska divizija uključila se u rat 2. i 3. srpnja, a Rumunjska 10. srpnja. Bugari su već tada znali da će izgubiti rat i nisu se borili protiv Rumunja. Osmansko Carstvo, koje je bilo najveći protivnik na Balkanu, uključilo se u rat 20. srpnja jer su željeli povratiti Jedrene i to su ostvarili 23. srpnja.⁴³ Bugari su uvidjeli da će izgubiti rat i zatražili su mir uz posredovanje Rusije i Rumunjske, ali im to ne uspijeva. Kralj Ferdinand zbog toga stvara vladu koja će odgovarati Austro-Ugarskoj, a koja je, pak, željela rat samo protiv Srbije, ali joj njezine saveznice, Italija i Njemačka, to ne dopuštaju. U Nišu je 30. srpnja sklopljeno primirje, a konačan mir 10. kolovoza u Bukureštu. Posebnim pismom Franjo Josip, austro-ugarski car i kralj, poručio je kralju Ferdinandu da neće ostati sami i da će Austro-Ugarska

⁴¹ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 145.

⁴² Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda, knj. IV.*, str. 273.

⁴³ Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912. – 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, str. 124.-125.

intervenirati. U Njemačkoj je vladao strah da bi loša politika na Balkanu mogla ugroziti druge saveznike na tom području, kao što su Rumunjska i Grčka, koja se nije izravno priklanjala niti Antanti niti Trojnom savezu. Mirom je Srbija dobila Vardarsku Makedoniju bez strumičke oblasti koja je pripala Bugarima, Bugarska je dobila Pirinsku Makedoniju, a Grčka Egejsku Makedoniju.⁴⁴ Rumunjska je najlakše dobila nova područja jer je njihov premijer nacrtao liniju Tutarkan – Balčik (Dobrudža) i to im je odmah prihvaćeno zbog želje Trojnog saveza za savezništvom s Rumunjskom. Poseban dogovor sklopljen je između Osmanskog Carstva i Bugarske 29. rujna 1913. u kojem je Osmansko Carstvo zadržalo područja zapadno od Marice, bez Dimotike i okolice Svilengrada, zbog zaštite Jedrena. Bugarski predstavnici to su prihvatili i otpočeli su pregovori o stvaranju saveza protiv Grčke koji je i potpisan 19. kolovoza 1914. na početku Prvog svjetskog rata.⁴⁵ Osmansko Carstvo potpisalo je ugovore o miru s Grčkom 14. studenog 1913. u Ateni i 14. ožujka 1914. sa Srbijom u Istanbulu i ovime su završeni Balkanski ratovi.⁴⁶

⁴⁴ Vladimir Ćorović, *Istorija srpskog naroda, knj. IV.*, str. 274.

⁴⁵ Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912. – 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, str. 132.-133.

⁴⁶ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 146.

6. Posljedice Balkanskih ratova

Posljedice ratova vođenih od 1912. do 1913. godine imaju pozitivan i negativan karakter. Pozitivne ili napredne posljedice Prvog balkanskog rata su te da je završen proces nacionalnog oslobođenja balkanskih naroda i da je srušen ugnjetavački i loš osmanski društveno-ekonomski i politički sustav koji je i dalje imao elemente feudalizma i srednjeg vijeka. Makedonski je narod oslobođen od osmanske vlasti, ali je došao pod vlast drugih naroda i time im je onemogućen samostalan razvitak i njihovo nacionalno pitanje nije riješeno. Albanski narod dobio je svoju državu zahvaljujući Austro-Ugarskoj i Italiji, ali će se Albanija naći i u sukobu ovih sila jer će obje pretendirati na teritorij Albanije.⁴⁷ Do Drugog balkanskog rata dolazi zbog ranijih sukoba i podjela srpske, grčke i bugarske buržoazije koje su zbog stranog utjecaja željele pridobiti što više teritorija. Makedonski narod rascjepkan je i ostao je bez jedinstva. Srbija i Crna Gora ovim su ratom dobile zajedničku granicu i tako zatvorili put Austro-Ugarskoj k jugu i uspjeli su ostatak srpskog i crnogorskog naroda staviti pod svoju vlast. Zbog stvaranja svoje samostalne i jake države, kod drugih južnoslavenskih zemalja povećala se želja za samostalnom državom, a to je izazvalo još veću mržnju Austro-Ugara i Nijemaca prema Srbiji.⁴⁸ Neprijateljstvo i zamršeni odnosi među državama bivšeg Balkanskog saveza nisu riješeni Drugim balkanskim ratom, već su oni i nastavljeni u budućnosti. Posljedice ovoga rata vidljive su kroz cijelo 20. stoljeće jer se antagonizam Srbije i Bugarske nastavio.⁴⁹ Napadi na Srbiju, u njenom južnom dijelu, nisu prestajali jer su Albanci napadali njihove gradove i zauzeli Debar, Ohrid i Strugu. Albanci su na to bili natjerani od Austrijanaca i Bugara jer su željeli imati razloga za rat protiv Srbije. Kada je srpska vojska uspješno otjerala Albance i prešla njihovu granicu, iz Beča je upućena prosvjedna nota kako vojska ima osam dana da se povuče, inače će doći do preventivnog rata. Srpska vlada je ovo prihvatila jer je iscrpljena ratovima željela teško zadobiveni mir.⁵⁰ Istočno pitanje vezano za Balkan riješeno je tako što se Osmansko Carstvo u potpunosti povuklo iz Europe i s Balkana, a za Europu ih je vezao samo dio u Istočnoj Trakiji i oko Jedrena. Stvaranjem nacionalnih država rješavalo se i Istočno pitanje, koje je u konačnici dovršeno tako što je Mustafa Kemal-paša stvorio Republiku Tursku 1922., državu turskog naroda, a

⁴⁷ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 143.-144.

⁴⁸ Skupina autora, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda, knj. II.*, str. 146.

⁴⁹ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.-1913.*, str. 325.

⁵⁰ Vladimir Čorović, *Istorija srpskog naroda, knj. IV.*, str. 275.

teritorij Osmanskog Carstva koje nisu obuhvaćale Turke ostale su izvan njihove države i na tim prostorima stvarane su nacionalne države.⁵¹

Igor Despot navodi koliko je koja od balkanskih država potrošila novca za vrijeme dvaju ratova. Bugarska je potrošila 824 782 012,20 franaka i to su vojni troškovi, a njihov vanjski dug porastao je na 732 620 807 franaka. Srbija je potrošila 574 815 500 franaka, Grčka 317 816 101 franak i Crna Gora 100 631 100 franaka, a o troškovima Osmanskog Carstva nema podataka. Austro-Ugarska također je bila u gubitku jer je 75% njihovog izvoza išlo na Balkan, a najveći kreditor balkanskim zemljama bila je Francuska koja je i prije rata, a i za vrijeme rata, kreditima pomagala svim zemljama Balkanskog saveza. Problem drugim europskim državama bilo je i to što su morali plaćati carinu u solunskoj luci i ponovno na novim granicama jer je svaka od novih država zahtijevala da se i na njihovim granicama naplaćuje carina. Javni dug Osmanskog Carstva također je trebalo riješiti pa su postojali planovi po kojima bi svaka od zemalja na Balkanu trebala snositi dio duga, ali do dogovora je došlo tek 1923. u Laussani kada je taj dug podijeljen između Republike Turske, Bugarske, Grčke i Kraljevine SHS.

Teritorijalno Grčka je dobila najviše, a oko 67% im se povećalo stanovništvo i dobili su najplodnije krajeve. Srbiji se broj stanovnika povećao za 55%, ali kako nisu dobili izlaz na more, tako su im ekonomski planovi smanjeni i nisu bili isplativi kao kod Grka, a najveći dobitnik bila je i Crna Gora koja je udvostručila svoje stanovništvo. Bugarska je svoje stanovništvo povećala za samo 3%, a Rumunjska za 4%. Cjelovita ekonomska struktura i ekonomske posljedice Balkanskih ratova ne mogu se u potpunosti sagledati zbog početka Prvog svjetskog rata i kasnije promjene granica.⁵² Ratni zločini bili su sastavni dio i ovoga rata, a sve je to dovodilo do protjerivanja naroda i asimilacije. U Prvom balkanskom ratu dolazilo je do zločina koje su saveznički vojnici pravdali tako da su trpili višestoljetnu osmansku tiraniju i da im podjednako vraćaju. Pod tim izgovorom izvršen je masakr u skoro svakom muslimanskom selu, a pobijeno je oko 500 000 muslimanskih civila, a u Osmansko Carstvo ih je pobjeglo oko 200 000. Drugi balkanski rat bio je jednako krvoločan kao i Prvi, tako da izgovor o osmanskom ugnjetavanju ovdje nije prolazio, već su se vojnici međusobno osvećivali.⁵³ Srbija je nastojala raznim uredbama asimilirati makedonsko i drugo stanovništvo u novoosvojenim krajevima kako bi ih približili svojoj vlasti i proveli posrbljenje

⁵¹ Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, str. 221.

⁵² Igor Despot, *Balkanski ratovi 1912. – 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, str. 169.-174.

⁵³ Isto, str. 152.-153.

stanovništva. Pokrenute su škole, a važnu ulogu je imala i crkva. Većina stanovništva je pripadala Bugarskoj pravoslavnoj crkvi te je stanovništvo tjerano da pređe u Srpsku pravoslavnu crkvu. U novoosvojenim krajevima započinje i kolonizacija Srba, koji dolaze kako bi ih nagradili zemljom i kako bi započeli asimilaciju. U područjima koje je zauzela grčka vojska, situacija je bila ista. Grci su nastojali protjerati bugarsko stanovništvo i naseliti Grke, kako bi oni imali primat. Također, postojao je i velik broj Židova u Solunu, a zbog davanja viših privilegija Grcima, oni se osjećaju ugroženo i odlaze u druge europske države. Crna Gora imala je problema jedino s Albancima, ali su taj problem nastojali riješiti raznim uredbama. Bugarska je imala najmanje problema jer su na tom prostoru već živjeli Bugari. Rumunji su izborili veću autonomiju za Kucovlahe, koje su smatrali dijelom svog naroda. Sve zemlje Balkana nastojale su asimilirati narod, naročito Makedonce, ali je nacionalna svijest Makedonaca bila jaka i opirali su im se. Asimilacija je uspjela jedino u Grčkoj, dok u drugim državama nije u tolikoj mjeri.⁵⁴ Ljudski gubitci bili su veliki na svim stranama. Bugarska je izgubila oko 66 000 vojnika (čak polovina je poginula u Drugom balkanskom ratu), Srbija je izgubila oko 82 000 vojnika (31 800 vojnika je poginulo ili umrlo od raznih bolesti), Crna Gora je izgubila oko 10 000 vojnika, a grčki su gubitci također bili veliki.⁵⁵

⁵⁴ Isto, str. 156.-159.

⁵⁵ Borislav Ratković, Mitar Đurišić, Savo Skoko, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.-1913.*, str. 324.

7. Zaključak

Osmansko Carstvo je od 14. do 17. stoljeća prijetilo cijeloj Europi i uništenju kršćanstva. Stotine tisuća ljudi našlo se pod muslimanskom vlašću. Kada su Osmanlije počele gubiti osvojene posjede i kako se zemlja našla u krizi, tako je i započet proces koji će trajati sve do prve polovine 20. stoljeća. Istočno pitanje i njegovo rješavanje predstavljali su glavnu temu velikih sila i one se nisu mogle dogovoriti oko konačnog rješenja. Stalno mijesanje Rusije i Austro-Ugarske je doprinisilo svađi i razdoru između balkanskih zemalja, a pitanja koja su Berlinskim kongresom završena nisu u potpunosti bila zatvorena i velike sile su ovdje podbacile. Umjetno održavanje Osmanskog Carstvo najviše je naštetilo nemuslimanskim narodima koji su željeli ujedinjenje s ostatkom svog naroda. Istočno pitanje i Berlinski kongres su neizravni uzroci pokretanja Balkanskih ratova jer su se mali balkanski narodi htjeli osloboditi višestoljetne tuđinske vlasti. Ujedinjenje balkanskih zemalja je bio dug proces koji na kraju nije proveden na način koji bi odgovarao svim zemljama i nije omogućio stabilnost na tom području. Bugarska i Srbija kao najveće zemlje Balkana trebale su sporazum o suradnji, ali kako su obje vođene time da žele što više područja pod svojom vlašću javljao se problem. Objе zemlje su imale pretenzije na Makedoniju i niti jedna nije htjela odstupiti. Objе zemlje su se slagale jedino u tome da Makedonci ne trebaju dobiti svoju državu već da će oni imati određenu autonomiju. Stalne svađe i prijetnje ratom, prekinute su sklapanjem saveza između Srbije, Bugarske, Grčke i Crne Gore kojim su stvoreni temelji za pokretanje rata protiv Osmanlija. Prvi balkanski rat je u potpunosti uništio Osmansko Carstvo, a zbog ponovnog mijesanja Austro-Ugarske i stvaranjem nezavisne Albanije, Srbija je izgubila dio područja prema Jadranskom moru i htjela je revidirati ugovor što je Bugarska odbila. Dotadašnji saveznici postali su neprijatelji i Drugi balkanski rat vođen je između Srbije, Grčke, Crne Gore, Rumunjske i, čak, Osmanskog Carstva protiv Bugarske. Ovim je ratom došlo do raspada Balkanskog saveza, uništeni su temelji buduće suradnje i narušeni su odnosi koji su vodili k jakim balkanskim zemljama. Balkanski ratovi su, uz dvije marokanske krize i Aneksijsku krizu, glavni uvod u krvavi Prvi svjetski rat. Stanje rasula, stalnih borbi i nedaća stvorili su sintagmu „bure baruta“ kojom se područje Balkana opisuje kao nemirno i nesigurno. Mržnja Bugara i Srba nastavljena je i cijelo 20. stoljeće jer su i u oba svjetskim ratovima, Bugari okupirali područja koja su im bila zagantirana prije Balkanskih ratova. Sukob započet Balkanskim ratovima, nažalost, nije završen 1913. već on traje i danas, u 21.

stoljeću. Oспорavanje makedonskog naroda je aktualno i danas jer ih Grci ne žele priznati pod tim imenom jer smatraju da oni nisu autohton narod koji je živio na tom području u vrijeme antike i nemaju pravo koristiti to ime. Borba Albanaca za svojom državom je toliko jaka da oni žele dijelove drugih zemalja pripojiti Albaniji jer nastoje stvoriti Veliku Albaniju, koja je nacionalistički projekt po kom dijelovi Srbije, Makedonije i Crne Gore trebaju pripasti Albaniji. „Bure baruta“ se ni nakon jednog stoljeća nije smirilo i uvijek postoji mogućnost pokretanja novog sukoba.

8. Popis literature

1. Ćorović, Vladimir, *Istorija srpskog naroda, knjiga IV.*, Politika, Beograd, 2009
2. Despot, Igor, *Balkanski ratovi 1912- 1913. i njihov odjek u Hrvatskoj*, Plejada, Zagreb, 2013.
3. Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, knjiga I. od 1800. do 1914.*, Alinea, Zagreb, 2005.
4. Pavličević, Dragutin, *Hrvati i Istočno pitanje*, Knjižara Ljevak, Zagreb, 2007.
5. Popović, Vasilj, *Istočno pitanje*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1965.
6. Ratković, Borislav, Đurišić, Mitar, Skoko, Savo, *Srbija i Crna Gora u Balkanskim ratovima 1912.- 1913.*, BIGZ, Beograd, 1972.
7. Skoko, Savo, *Drugi balkanski rat 1913.*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1968.
8. Skupina autora, urednica: Aleksić, Ljiljana, *Pregled istorije jugoslavenskih naroda*, knjiga II., Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, 1965.